

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЩОДО ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ: ПЕРІОД РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (ДО 1795 Р.)

Юрєвич Ю.Ю.,

*аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Юрєвич Ю.Ю. Історичні витоки судового контролю щодо публічної адміністрації в Польщі: період Речі Посполитої (до 1795 р.)

Стаття присвячена історичним витокам адміністративної юстиції Польщі, що сягають часів Речі Посполитої. Як відомо, становлення адміністративного судочинства на польських землях відбувалося у другій половині XIX ст. під владою Пруссії й Австро-Угорщини, однак деякі органи судової влади розглядали справи публічно-правового характеру вже у XVII ст. На цьому етапі формування юридичних механізмів вирішення публічно-правових спорів вони не становили цілісної системи, а являли собою низку повноважень різноманітних органів і посадових осіб Речі Посполитої.

Проаналізовано організацію та діяльність Коронного казенного трибуналу, відомого також як Радомський трибунал. Цей орган був утворений у 1613 р. у зв'язку з кризою виконання фінансових функцій тогочасної держави. Він вважався вищим судовим органом, що мав на меті протидію посяганням на державну казну. Внаслідок недостатньої ефективності в нових суспільних умовах у 1764 р. Коронний казенний трибунал було ліквідовано, а його повноваження передані казенним комісіям.

За результатами роботи Вального сейму в 1764 р. функції судового контролю щодо публічної адміністрації отримали Комісія коронної казни, Велика військова комісія, Військовий департамент Безперервної Ради, Військова комісія обох народів, Комісія національної освіти та ін. Судова компетенція вказаних суб'єктів поширювалася на справи у сфері казни, податків, війська, освіти, управління містами тощо. Внаслідок реформ 1764 р. змін зазнали також компетенції маршалківського і асесорського судів Речі Посполитої, які почали розглядати справи адміністративно-правового характеру.

У 1788 р. була створена Комісія поліції обох народів, до якої перейшли повноваження Комісії маршалків обох народів. Цей колегіальний орган складався з так званих національних маршалків (польських і литовських) і 15 комісарів – трьох сенаторів, шести осіб з рицарського стану та шести представників міст. У Законі про вільні королівські міста в державах Речі Посполитої 1791 р. декларувалася судова юрисдикція Комісії поліції щодо міст в справах внутрішнього урядування та міських доходів. Утворення польської адміністративної юстиції у той час так і не відбулося, чому завадили процеси розпаду держави.

Ключові слова: адміністративна юстиція, судова влада, асесори, коронна казна, маршалківський уряд.

The article is devoted to the historical origins of the administrative justice of Poland, dating back to the times of Polish-Lithuanian Commonwealth. As is known, the formation of administrative proceedings on Polish lands took place in the second half of the nineteenth century under the rule of Prussia and Austria-Hungary, but some judicial authorities considered cases of public law in the XVII century. At this stage of the formation of legal mechanisms for resolving public lawsuits, they did not constitute a holistic system, but represented a number of powers of various authorities and officials of Polish-Lithuanian Commonwealth.

The organization and activities of the Crown Treasury Tribunal, also known as the Radom Tribunal, are analyzed. This body was formed in 1613 in connection with the crisis in the financial functions of the then state. It was considered the highest court aimed at counteracting encroachments on the state treasury. Due to insufficient efficiency in the new social conditions in 1764 the Crown Treasury Tribunal was abolished, and its powers were transferred to the commissions of treasury.

As a result of the work of the General Sejm in 1764, the functions of judicial control over public administration were given to the Crown Treasury Commission, the Grand Military Commission, the Military Department of the Continuing Council, the Military Commission of Both Nations, the National Education Commission, and others. The jurisdiction of these entities extended to cases in the field of treasury, taxes, troops, education, city administration, etc. As a consequence of the reforms of 1764, the competences of the Marshal's and Assessor courts of Polish-Lithu-

anian Commonwealth also changed, and they began to consider cases of an administrative-legal nature.

In 1788, the Police Commission of Both Nations was established, to which the powers of the Commission of Marshals of both nations passed. This collegial authority consisted of so-called national marshals (Polish and Lithuanian) and 15 commissioners – three senators, six knights and six representatives of the cities. The Law on Free Royal Cities in Polish-Lithuanian Commonwealth of 1791 declared the jurisdiction of the Police Commission over cities for internal government and urban revenues. The formation of Polish administrative justice at that time did not take place, which hindered the disintegration of the state.

Key words: administrative justice, judiciary, assessors, crown treasury, marshal's government.

Постановка проблеми. Існуючі на сучасному етапі виклики суспільного розвитку та проблеми реформування правової системи України спонукають до вивчення історичного досвіду державотворення. У цьому контексті важливим є в тому числі дослідження надбань іноземної правової доктрини та юридичної практики. Значний інтерес викликає зокрема пізнання історичних витоків адміністративного судочинства, які, безперечно, походять із західноєвропейської правової традиції. Інакше кажучи, поширення адміністративного судочинства у географічному сенсі було «рухом зі заходу на схід». Ці та багато інших обставин актуалізують історико-правову проблему становлення адміністративної юстиції в Польщі.

Стан опрацювання теми статті в українській історико-правовій літературі є недостатнім, оскільки їй не було присвячено окремих досліджень. Водночас деякі елементи теми висвітлювалися у контексті інших наукових проблем. Зокрема дотичними до зазначеної теми були фундаментальні праці українських правознавців І. Бойка, М. Кобилецького, П. Стецюка, Б. Тищика та ін. З об'єктивних причин у польській науці питання історичних витоків адміністративного судочинства Польщі вивчалось більш докладно. Стосовно згаданих витоків періоду Речі Посполитої опублікували важливі дослідження Я. Борковський, А. Айненкель, М. Звежиковський, М. Монкоса, С. Плаза, Ю. Рафач, Я. Турлуковський, А. Янкевіч та ін. Разом з тим залишається чимало невисвітлених аспектів означеної проблеми, що становлять простір для наукового пізнання.

Метою цієї статті є з'ясування історичних коренів польського адміністративного судочинства та висвітлення генези судового контролю щодо публічної адміністрації в період Речі Посполитої (до 1795 р.).

Виклад основного матеріалу. Традиції судового контролю щодо публічної адміністрації в Польщі мають глибокі історичні корені та сягають часів Речі Посполитої. Хоча перші механізми саме адміністративного судочинства на польських землях почали формуватися в другій половині XIX ст. під владою Пруссії й Австро-Угорщини, деякі прототипи органів судового контролю за діяльністю владних суб'єктів датуються вже XVII ст. Я. Борковський акцентує увагу на тому, що традиція судового контролю стосовно публічної адміністрації на польських землях є тривалою, проте впродовж історії бракувало тяглості та єдності законодавчих рішень, які б утвердили в юридичній практиці та суспільній думці уніфіковану модель такого контролю з визнанням її цінності стосовно забезпечення належного функціонування державного апарату [1, s. 4].

Першим органом судочинства на польських землях, який розглядав справи, що мали адміністративно-правовий характер (стосувалися функціонування публічної влади), був Коронний казенний трибунал, відомий також Радомський трибунал. Він вважався вищим судовим органом, що мав на меті протидію посяганням на державну казну. Його було створено на підставі сеймової конституції від 24 грудня 1613 р. у зв'язку з кризою виконання фінансових функцій тогочасної держави. Ініціатором його створення був король Сигізмунд III Ваза, який намагався покращити стан ефективності фіскальної політики в умовах шляхетської демократії [2, s. 11-12].

Окремі дослідники акцентують увагу на тому, що Радомський трибунал спершу був утворений і функціонував як спеціальна комісія, що скликалася за необхідності. Натомість з 1717 р. він, за їхнім переконанням, трансформувався у спеціалізований суд, який діяв на постійній основі [3, p. 127]. М. Звежиковський окреслив Коронний казенний трибунал як виконавчий орган сейму в галузі контролю й адміністрування публічної казни [4, s. 234]. Ю. Рафач намагався скоректувати час утворення Коронного казенного трибуналу, датувавши його 1591 р. Він пояснював це тим, що у згаданому році в Любліні була сформована спеціальна комісія з підвідомчістю судово-казначейських справ, яка мала за завдання перевірку державних і королівських доходів, а також розслідування виявлених порушень [5, s. 428].

Коронний казенний трибунал до 1704 р. засідав у різних містах – Львові, Любліні, Варшаві тощо. Натомість від згаданого року він засідав лише у Радомі, а з 1717 р. став функціонувати на постійній основі. Судді (у наукових джерелах їх також іменують депутатами, сенаторами та комісарами) Коронного казенного трибуналу обиралися на Вальному сеймі з числа членів Сенату та Посольської палати. Їхня кількість, як правило, відповідала кількості воєводств Корони (польської частини Речі Посполитої). За посадою членом Коронного казенного трибуналу був також коронний підскарбій [2, s. 13]. Після набуття Радомським трибу-

налом статусу органу на постійній основі його судді обиралися терміном на два роки та засідали по шість тижнів щорічно [6, s. 103].

Під юрисдикцію Коронного казенного трибуналу підпадали всі особи, що здійснювали фіскальні повноваження – збирачі податків, управителі публічних і королівських доходів, керівники королівських міст тощо. Трибунал розглядав також справи ротмістрів і службовців, які не використали належним чином коштів, призначених на військові цілі. Йому були підсудними польові писарі та генерали артилерії [7, s. 42]. Кожен, хто привласнив державні кошти чи належно не розрахувався перед казною, підлягали юрисдикції Радомського трибуналу. Інші особи, які зазнали шкоди від збирачів податків або війська, також могли вносити до цього трибуналу свої скарги [2, s. 13].

У тих роках, коли Коронний казенний трибунал не функціонував, справи щодо казни вирішувалися іншими судами – Головним трибуналом, сеймовим задвірним судом, а з 1634 р. – військово-казенною комісією та градськими судами. У 1659 р. було утворено воєводські та повітові казенні суди, проте вони мали тимчасовий характер [2, s. 14-15]. Згадані судові органи утворювалися місцевими сеймиками задля контролю за податковими відносинами. У 1655 р. сеймики краківського та сандомирського воєводств створили рахункові палати з цією метою, що стали прототипами майбутніх казенних судів. Правовою підставою утворення казенних судів стала сеймова ухвала 1658 р., яка запровадила ці органи по всій Короні, а з 1662 р. вони були створені у Литві. Згодом їх було відновлено у 1690 р. внаслідок наявності в державі значного обсягу заборгованостей перед військовими, які брали участь у війні з Туреччиною [8, s. 30].

С. Плаза, аналізуючи діяльність Коронного казенного трибуналу, відзначав його неефективність [9, s. 554]. Серед причин, які зумовили низький рівень дієвості Радомського трибуналу, можна вказати наступні: розпорошеність фіскальної системи тогочасної Речі Посполитої, яка виражалася у значній кількості суб'єктів із податковими повноваженнями; перевантаженість трибуналу великою кількістю справ стосовно численних правопорушень фінансового характеру; загальне падіння тогочасного рівня правової свідомості та правової культури; тощо [2, s. 15]. Внаслідок недостатньої ефективності в нових суспільних умовах у 1764 р. Коронний казенний трибунал було ліквідовано, а його повноваження передані казенним комісіям [10].

Важливим етапом розвитку судового контролю за органами публічного управління в Польщі став конвокаційно-елекційний сейм 1764 р., на якому королем Речі Посполитої було обрано Станіслава Понятовського (король Станіслав II Август) [11, s. 465]. Політичні групи Чарторийських і Понятовських ініціювали проведення масштабних реформ у державі, що були затверджені рішеннями згаданого сейму. Як наслідок, функції судового контролю щодо публічної адміністрації отримали Комісія коронної казни, Велика військова комісія, Військовий департамент Безперервної Ради, Військова комісія обох народів, Комісія національної освіти та ін. [2, s. 16-17].

На підставі сеймової конституції 1764 р. для Корони та Литви були створені окремі комісії щодо казни та війська [12, s. 46]. Зокрема Комісією коронної казни очолив великий коронний підскарбій, а його заступником був надвірний підскарбій. Решту членів комісії (спочатку 16, а потім 9) обирав сейм строком на 2 роки з числа кандидатів, запропонованих королем. Комісія коронної казни не діяла на постійній основі, а збиралася чотири рази в рік на чотирьохтижневі сесії. Крім типових казначейських і фіскальних повноважень, Комісії було надано правотворчу, судову та виконавчу функції. Після ліквідації Коронного казенного трибуналу вона стала судом найвищої інстанції у справах стосовно казни та торгівлі. До її компетенції також належали справи про юридичну відповідальність службовців казначейства за шкоду, нанесену державі, які розглядалися Комісією у першій і останній інстанції [13].

Внаслідок реформ 1788-1792 рр. Комісія коронної казни стала загальним судом, який отримав юрисдикцію над усіма жителями Речі Посполитої незалежної від станової приналежності. Її діяльність високо оцінюють польські історики та правознавці, адже вона дещо стабілізувала фінансову сферу Речі Посполитої в складних суспільно-політичних умовах, чого не зміг досягнути в останні роки функціонування Коронний казенний трибунал. Цьому сприяв створений Комісією чисельний адміністративний апарат фахових службовців [2, s. 18-19].

Як і Комісія коронної казни, Велика військова комісія була утворена конвокаційним сеймом 1764 р. Це була урядова колегіальна комісія, що здійснювала управління військом. Вона також перейняла від Радомського трибуналу військово-казначейські повноваження, а відтак комісія мала судову компетенцію у справах про невиконану військову службу, щодо спорів між військовослужбовцями, а також скарг цивільних осіб на військових. Велику військову комісію очолював великий коронний гетьман, а його заступником був польний коронний гетьман. Склад комісії становили обрані сеймом 16 військовий комісарів, а з 1768 р. їхню кількість було скорочено до шести. Ліквідація Великої військової комісії відбулася в 1776 р. внаслідок політичного протистояння між коронними гетьманами та королем і його військовою канцелярією [11, s. 507].

Після ліквідації Великої військової комісії її функції перейшли до Військового департаменту Безперервної ради, утвореної в 1775 р. Безперервна рада була вищим адміністративним органом у складі 36 осіб, які обиралися сеймом кожні два роки. Структуру Безперервної Ради становили п'ять департаментів: військовий, юстиції, казни, поліції та іноземних інтересів. Військовий департамент був колегіальним органом у складі восьми осіб. Рішення цього органу приймалися абсолютною більшістю голосів [13].

Ще до ліквідації Безперервної Ради, що відбулася в січні 1789 р., наприкінці 1788 р. була створена Військова комісія обох народів (йшлося про польський і литовський), якій розпорядженням короля були передані повноваження Військового департаменту щодо управління військом. Комісія складалася з 18 осіб, більшість яких були цивільними. Дослідники називають цю комісію «колегіально зорганізованим міністерством» [14, s. 55].

Водночас вона була й органом судочинства у військових справах, яка вирішувала спори між військовослужбовцями, скарги цивільних осіб на дії військових, а також справи про військову допомогу. У справах про скарги цивільних осіб на шкоду, заподіяну військовослужбовцями, Військова комісія обох народів вважалася апеляційною інстанцією. Натомість першу інстанцію в цій категорії справ становили утворені на місцях в 90-х рр. XVIII ст. цивільно-військові комісії. Військова комісія обох народів була ліквідована у 1793 р. рішенням Вального сейму практично водночас із санкціонуванням другого поділу Речі Посполитої [2, s. 22-23].

Серед державних органів, уповноважених вирішувати публічно-правові спори в період Речі Посполитої, варто звернути увагу також на Комісію національної освіти, утворену на підставі сеймової конституції від 24 жовтня 1773 р. Її метою було реформування системи освіти, яка до того часу перебувала під патронатом єзуїтського ордену. До складу Комісії національної освіти входили вісім комісарів (обиралися королем з числа сенаторів і депутатів Вального сейму строком на шість років) та керівник. Першим керівником Комісії національної освіти був віленський єпископ І. Масальський, а з 1778 р. – плоцький єпископ М. Понятовський [15, s. 744-745].

Спочатку діяльність Комісії національної освіти полягала у трьох базових напрямках – нормотворчому (скерування пропозицій щодо організації освіти на засідання Сейму, видання розпоряджень стосовно підпорядкованих закладів), науково-організаційному (включно з проведенням інспектування закладів освіти) та адміністративно-фінансовому (управління майном і коштами системи освіти) [16, s. 15]. Сеймова конституція 1776 р. розширила компетенцію Комісії національної освіти. Зокрема вона отримала судові функції щодо підвладного їй майна. Ці повноваження підтвердили прийняті в 1783 р. «Закони Комісії національної освіти для академічного стану і на школи Речі Посполитої» [17].

Суд Комісії національної освіти складався з 12 суддів-комісарів та вирішував справи щонайменше в 5-особовому складі. Виконання його судових рішень було покладено на Військовий департамент Безперервної Ради. Освітнє судочинство становило систему, яка містила кілька інстанцій – шкільний суд, суд керівника закладу (ректора, директора тощо) і Суд Комісії національної освіти. Органи освітнього судочинства розглядали спори між вчителями (викладачами), скарги учнів (студентів) та ін. [2, s. 24-26].

Внаслідок реформ 1764 р. змін зазнали компетенції маршалківського і асесорського судів Речі Посполитої. Згадані зміни стосувалися в тому числі публічно-правових спорів, тому становлять певний інтерес у контексті дослідження історичних витоків адміністративного судочинства Польщі. У 1766 р. маршалківський уряд трансформувався у колегіальний орган, який вийшов за межі двірцевої системи управління (полягала в управлінні королівським двором). У межах цього уряду функціонував маршалківський суд, якого очолював великий коронний маршалок (інколи надвірний маршалок). До його складу входили шість асесорів, які обиралися Сеймом. Ними не могли стати депутати Посольської палати, проте це обмеження не стосувалося сенаторів. Основою юрисдикції маршалківського суду були справи, що стосувалися безпеки короля та публічних інститутів Речі Посполитої [13].

Сеймова конституція 1768 р. надавала маршалківському суду повноваження судочинства щодо правопорушень, вчинених суддями, чиновниками та дворянами проти суддів і чиновників, що підпорядковувалися маршалківському уряду. Маршалківському суду були підвідомчі також справи про правопорушення самого маршалка, але вони розглядалися без його участі в колегії суддів. Крім того, маршалківський суд розглядав справи «подорожуючих іноземців» та інші категорії справ [2, s. 27-28]. Рішення маршалківського суду підлягали невідкладному виконанню, тому він мав репутацію швидкого й ефективного органу судочинства. Цьому сприяло функціонування маршалківської варти та в'язниці [9, s. 553]. Також при маршалківському уряді функціонувала брукова комісія, яка здійснювала управління питаннями містобудування, ремонту доріг, вулиць і площ, встановлення меж тощо, а також вирішувала судові справи стосовно згаданих правовідносин [13].

Незважаючи на згадані обставини, у 1775 р. відбулася ліквідація маршалківського уряду. Замість нього було створено спільну для Корони та Литви Комісію маршалків обох народів. Вона складалася з польських і литовських великих та надвірних маршалків та шістьох асесорів – двох сенаторів і чотирьох осіб рицарського стану, які обиралися Вальним сеймом терміном на два роки. Комісія була повноважною вирішувати справи за участі не менш як 5 її членів. У компетенції цього органу важливо відзначити справи про податки та ціни на продукти харчування. Судові рішення Комісії маршалків обох народів могли бути оскаржені до Безперервної Ради, яка була в цих справах останньою інстанцією [16, с. 17].

У 1788 р. повноваження Комісії маршалків обох народів перейшли до Комісії поліції обох народів. Цей колегіальний орган складався з так званих національних маршалків (польських і литовських) і 15 комісарів – трьох сенаторів, шести осіб з рицарського стану та шести представників міст. Їх обирав терміном на два роки Вальний сейм з можливістю переобрання повторно. Головою Комісії поліції обох народів був один із національних маршалків. Він мав право залучати до складу Комісії необмежену кількість додаткових асесорів з дорадчим голосом. Засідання Комісії відбувалося в присутності не менш як п'яти її постійних членів [2, с. 29-30]. У п. 10 ст. III Закону про вільні королівські міста в державах Речі Посполитої від 18 квітня 1791 р. (документ вважався доповненням статті III Конституції від 3 травня 1791 р.) зазначалося, що «міста будуть підлягати Комісії Поліції в справах внутрішнього урядування і загальних міських прибутків» [18, с. 107].

Важливе значення для становлення судового контролю щодо публічної адміністрації в Польщі мала діяльність асесорського суду (коронної асесорії) зокрема в період 1764-1795 рр. Витоки асесорського суду сягали XII-XIII ст., коли на королівському дворі функціонував суд за участю асесорів, які були королівських службовцями. Після утворення королівського трибуналу в 1578 р. асесорський суд став апеляційною інстанцією щодо справ, вирішених міськими судами тих міст, які мали магдебурзьке право чи його різновид. У 1537-1764 рр. засідання асесорського суду відбувалися за головування королівського канцлера, який одноосібно приймав рішення по справі, незважаючи на присутність асесорів [19, с. 271-272]. З цієї причини асесорський суд того періоду називали також канцлерським судом.

З 1764 р. асесорський суд став колегіальним органом, який приймав рішення більшістю голосів. До складу цього суду входили канцлер, підканцлер, рефендар, писар, інстигатор, регенти, писар королівських декретів, чотири члени сенату та 12 представників рицарського стану (шляхти), які обиралися зі складу Польської палати Сейму. Декрети цього суду підписував король, і вони мали загальнообов'язковий характер. Важливо відзначити, що асесорський суд неодноразово розглядав справи українських міст (Самбора, Щирця, Теревовлі, Городка та ін.), серед яких найбільшу кількість декретів (180) було винесено щодо Львова [20, с. 115-116].

Крім розгляду апеляцій на рішення міських судів, асесорський суд вирішував спори між містами магдебурзького та хелмінського права – з однієї сторони – й органами державної влади і церковними організаціями – з іншої. Компетенція асесорського суду поширювалася на спори шляхти та міщанства з містом, а також на спори між самими містами. До юрисдикції асесорського суду належало вирішення спорів про королівське майно та доходи, про визначення меж між королівщинами та приватною нерухомістю, а також про деякі казначейські справи шляхти [9, с. 552-553]. У різні історичні періоди до компетенції асесорського суду належали й інші категорії справ.

Асесорський суд характеризувався якісним кадровим складом з фаховою юридичною підготовкою, що підтверджується високим рівнем його документів. Хоча склад суду, як правило, становили представники магнатів і шляхти, представництво сторін у ньому здійснювали переважно міщани. У XVIII ст. при асесорському суді було призначено захисників для малозабезпечених осіб за рахунок державної казни [2, с. 32]. Його функціонування було припинено в 1795 р. у зв'язку з третім поділом (фактичною ліквідацією) Речі Посполитої.

Висновки. Таким чином, впродовж XVII–XVIII ст. в державі та суспільстві Речі Посполитої формувалися передумови для становлення нового напрямку судочинства, що згодом у другій половині XIX ст. отримало назву адміністративного. Цей первинний етап зародження юридичних механізмів вирішення публічно-правових спорів характеризувався розпорошеністю відповідних повноважень між низкою органів і посадових осіб Речі Посполитої. Водночас утворення польської адміністративної юстиції у той час так і не відбулося, чому завадили процеси розпаду держави.

Компетенція, яку здійснювали відповідні органи публічної влади, полягала у вирішенні судових справ у сфері казни, податків, війська, освіти, управління містами тощо. Організації, структури та практиці процесуальної діяльності аналізованих інстанцій дещо бракувало цілісності, єдності та послідовності. Разом з тим вони були відповіддю держави на запит тогочасного суспільства щодо потреби обмеження управлінського свавілля, посилення ефективності адміністративного апарату, казни та війська, а також захисту прав кон-

кретних індивідів.

Список використаних джерел:

1. Borkowski J. Reforma polskiego sądownictwa administracyjnego. Państwo i Prawo. 2002. Nr 3. S. 3–18.
2. Mąkosa M. Sądownictwo administracyjne w Polsce do 1939 roku. Geneza-Ustrój-Funkcjonowanie. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2014. 114 s.
3. Turłukowski J. Administrative justice in Poland. Brics Law Journal. 2016. Vol. III. Issue 1. P. 124–152.
4. Zwierzykowski M. Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003. 428 s.
5. Rafacz J. Trybunał Skarbowy Koronny. Kwartalnik Historyczny. R. 38. Lwów: Nakładem Towarzystwa Historycznego, 1924. S. 413–455.
6. Ciesielski T. Problematyka badań nad skarbowością polską i litewską czasów saskich (lata 1717–1764). Miscellanea Historico-Archivistica. 2000. 12. S. 95–108.
7. Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej 1587-1632: projekty, ustawy, realizacja. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2006. 427 s.
9. Ujma M. Sejmik lubelski 1572-1696. Warszawa: Semper, 2003. 276 s.
9. Płaza S. Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Cz. 1: X-XVIII w. Kraków: Księgarnia Akademicka, 1997. 630 s.
10. Trybunał Skarbowy Koronny. URL: <https://encyklopedia.interia.pl/gospodarka-ekonomia/institucje-finansowe/news-trybunal-skarbowy-koronny,nld,1998733>.
11. Historia państwa i prawa Polski. Tom II. Od połowy XV wieku do r. 1795 / pod. red. J. Bardacha. Warszawa: PWN, 1971. 654 s.
12. Bałtruszajtys G. Sądownictwo Komisji Skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764-1794). Warszawa 1977. 130 s.
13. Tradycje sądownictwa administracyjnego w Polsce. URL: <http://www.nsa.gov.pl/historia/tradycje-sadownictwa-administracyjnego-w-polsce,news,15,6.php>
14. Ajnenkiel A. Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791-1997. Warszawa: RYTM, 2001. 414 s.
15. Janeczek S. Komisja Edukacji Narodowej. Powszechna encyklopedia filozofii / red. A. Maryniarczyk. Tom 5. Lublin: Polskie Towarzystwo św. Tomasza z Akwinu, 2004. S. 744–749.
16. Jankiewicz A. Tradycje sądownictwa administracyjnego w Polsce. XXV-lecie Naczelnego Sądu Administracyjnego na tle dziejów sądownictwa administracyjnego w Polsce. pod red. M. Sawickiej-Jezierczuk. Warszawa: Naczelny Sąd Administracyjny, 2005. S. 9–22.
17. Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane w Warszawie roku 1783 / wyd. S. Sobieski. Lwów, 1872. 83 s.
18. Стецюк П. Перша Конституція Польщі (1791): спроба правового аналізу. Львів: Астролябія. 112 с.
19. Кобилецький М. Маґдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.
20. Кобилецький М. Асесорський суд (1537-1795). Підприємництво, господарство і право. 2003. № 7. С. 114–117.